

features, the role of the title in the text organization. It pays special attention to author's individual style.

Key words: *psychology; projection; symbol; reflection; open end.*

УДК 811.161.2'373.2 (043)

М. М. Цілина, канд. філол. наук, доц.
Відкритий міжнародний університет
розвитку людини "Україна", м.Київ

ІНШОМОВНІ НАЗВИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ІВАНА ФРАНКА

Розглянуто основні принципи й мотиви утворення іншомовних найменувань художніх творів великого українського письменника Івана Франка. Встановлено зв'язок таких онімів з аналогічними пропріативами авторства інших письменників, виведені основні мовні універсалії в цій галузі онімотворення.

Ключові слова: *мотив номінації; пропріатив; онім; онімотворення; мовні універсалії.*

Багатогранна постать Івана Яковича Франка окреслює широке коло для наукових розвідок. Однак лінгвістичні дослідження не вповні репрезентують усі можливі напрями освоєння у цій царині. Мовний аспект дослідження художньої спадщини митця був пов'язаний із вивченням ідеостилію письменника (І. Ціхотський), а також численних запозичень у його текстах (Р. Хмелінська, І. Кочан, І. Липкевич, В. Токар). Нашу увагу привертає майже не розглянута тема мотивів і принципів номінації назв іншомовних художніх творів І. Франка, що значно доповнить ідеонімічну лакуну в галузі ономастики.

Серед усього розмаїття іншомовних назв художніх творів Каменяра впадають в око, перш за все, латиномовні.

Розпочнемо їх аналіз із найменування повісті "Voа constrictor" – біноміальна назва удава справжнього. По суті, в основі оніма лежить біологічний термін. Проте, якщо поглянути глибше, в ідейно-тематичну складову повісті, можемо констатувати, що йдеться не про денотативне найменування удава як представника плазунів, а скоріше про символічне. Це єднає твір з однойменним

романом Карла Шпіндлера. У поетиці заголовкового комплексу обох порівнюваних творів, як зазначає Р. Голод, проявляється композиційний елемент так званого гейзівського "сокола", прийому, характерного для ряду Франкових творів, у яких виринає у заголовку твору і потім лейтмотивно через його фабулу проходить, будучи виразником основної ідеї організованого тексту, певна річ-символ чи якась деталь, реалія тощо [1, с. 77–78]. Таким символом у двох творах є образ "змія-давуна". Однак, за словами цього дослідника, тлумачення поданого образу в німецького й українського авторів різне. Якщо перший фокусує в образі *Voac constrictor'a* типово зооморфне бачення сутності людського ества, то другий акцентує на його (образу) соціальній зумовленості. Слід сказати, що декодування такого символічного найменування можливе лише у постциклі, тобто після прочитання твору й усвідомлення його змісту й ідейних настанов. Тут, звичайно, вражає Франкова начитаність і обізнаність з іншими науками, з одного боку, а, можливо, більше вплив однойменного німецького роману. У будь-якому випадку, не знаючи передумов створення, говоримо про те, що онім цілком синсемантичний і образність, сконденсована в ньому, не є традиційною, а індивідуально-авторською, спрямованою до роздумів.

Назва збірки "Semper tiro" походить від латинського вислову "poeta semper tiro" – поет завжди учень. Ідеться про те, що раптом на вершині своєї слави митець відчув себе скромним учнем поетельки Гелікона. Звичайно, онім на позначення зібрання творів за семантикою дещо відрізняється від назви, наприклад, окремо взятої поезії. Проте очевидною, напевне, повинна бути об'єднуюча для усіх творів тема, проблематика чи ідея. Безперечно, узявши усталений вираз, можна влучно сконденсувати цю настанову. Онім якоюсь мірою видається теж символічним, індивідуальним і проходить крізь увесь цикл настановчим гаслом.

Назва вірша "Vivere memento!" означає по-латині "пам'ятай, що живеш". Вислів утворено Іваном Франком з іншого латинського "Memento mori" – "пам'ятай про смерть". У поезії "Vivere memento!" митець розкриває проблематику життя людини в контексті пам'яті про неї через її діяльність упродовж свого життя. Знову найменування твору апелює до енциклопедичних

знань, наповнює зміст твору наскрізним ідейним імперативом, підсилюючись епіforoю "Vivere memento!" у кінці строф.

Тектонічно-заголовкова модель поетичної книжки "З вершин і низин" залежить, насамперед, від соціокультурного коментаря, що несуть у собі заголовки "De profundis" та "Excelsior!" як замінники епіграфів до збірки чи як її цикли, міжзаголовки. Ці, як вважає М. Челецька, "non"-епіграфи мають алюзійний характер і відсилають читача до латиномовної традиції, яка мала місце в літературі XIX ст" [12, с. 108]. Досить порівняти форми "чужого" заголовка в І. Франка з модерністичною (зокрема, французькою) західноєвропейською традицією, до якої наш поет часто звертався і як перекладач, і як критик декаданських тенденцій у літературі. Паралелізм впадає у вічі у заголовках віршів Шарля Леконта де Ліля: "In excelsis" (у вишині); Шарля Бодлера: "De profundis clamavi" (з глибин волаю), "Semper eadem" (завжди та сама). Подібний заголовковий культурний код використовував у своїй творчості, наприклад, болгарський поет Стоян Михайловський (1856–1927), один із псевдонімів якого звучав "Де Профундіс", добирає для тексту заголовок-алюзію "Suspigia de Profundis" (зітхання з глибин). На підставі цього можна говорити про своєрідний психосвітоглядний комплекс "вершин" і "низин", притаманний поезії XIX ст., про пошук самототожності творчого мислення ("Semper idem" – "Semper eadem") і порозуміння ("De profundis" – "De profundis clamavi") поетів із сучасними й майбутніми читачами. Однак у кожного з митців цей процес відбувався по-різному, залежно від характеру обдарованості й обставин творчості письменника. В І. Франка проблема самототожності та порозуміння виходить за межі самої себе й може осмислюватися крізь призму його індивідуальної концепції "людини-митця-громадянина", у "тривимірі" якої, як неодноразово наголошує І. Денисюк, Франко-дослідник мислив по-стать кожного письменника.

Найменування циклу І. Франка "Excelsior!", на думку В. Корнійчука, є цілою поетичною формулою "Excelsior!" (лат. – "усе вище") [3, с. 138]. Одноименний вірш зустрічаємо в художній спадщині польського поета Я. Каспровича. Окрім того, у світовій літературі відомі під такою ж назвою поезії Г. У. Лонгфелло

і В. Вітмена, ліричний цикл А. Майкова, новела П. Г. Вудхауза тощо. В українського автора – це назва цілого циклу, куди входять алегорії Наймит, Беркут, Христос і хрест, Човен, Каменярі, Ідилія. Вона сприймається як заклик до морального самовдосконалення, як символ непогамовного устремління вперед, до недосяжного ідеалу. Отже, бачимо, що онім на позначення найменування циклу поезій, крім своєї об'єднувальної ролі, наділено своєрідною символічністю, що за своєю суттю розгортається в ідейне гасло.

Поетичний цикл І. Франка "В плен-ері" від французького *en plein air* (відкрите повітря – у живописі термін, який позначає передачу в картині всього багатства змін кольору, зумовлених дією сонячного світла і атмосфери). Пленерний живопис склався внаслідок роботи художників на вільному повітрі, а не в майстерні. Аналогічно – в інших галузях творчості (скульптурі). В І. Франка *В плен-ері* – це і точка простору, і візуальний час, й особлива "картина" чи "постать" подиху. Неназвані вірші якраз і виконують функції "оформлення" цього "пленерівського" простору в мазки часу: це або відтворення змін повітряного середовища під впливом різного природного освітлення ("Ходить вітер по житі...", "Суне, суне чорна хмара...", "Ой ідуть, ідуть тумани...", "Ніч. Довкола тихо, мертво..."), або передача реальних відтінків кольору, які можна спостерігати в природі ("По коверці пурпуровім...", "У долині село лежить...", "Дрімають села..."). Із цих прикладів видно, як заголовковий рядок втрачає ті фабульні ритми, що йому притаманні, так би мовити, внутрішньотекстово. Заголовковий рядок від лейтмотиву-враження у свідомості читача розтягується в цілу імпресіоністичну картину, що не має жодного змісту, тільки настроїв – ритмонастроїв. Фокус цієї картини перебуває в композиційному кінці циклу, у вірші зі спеціальним заголовком "Школа поета", що якнайчіткіше окреслений точці простору дає певне жанрове означення, яке можна конкретизувати на основі його підзаголовка: "За Ібсеном" – визначає тип вірша як наслідувальний і є також оригінальною формою обірваного епіграфа. Цей вірш із циклу "В плен-ері" не лише композиційно замикає простір назви – її пленер, він також

залишає в ньому певну лакуну, яка з часом притягує до себе іншу, уже згадувану назву збірки "Semper tiro".

Польською мовою написано до 40 прозових творів і 10 поетичних. Найменше вивчені з цих творів поезії. Оригінальна і перекладна творчість тісно пов'язані між собою, є чимало автоперекладів, вони переплетені. Вірші поета написані спершу польською мовою, адже лексико-граматичні та поетичні особливості зберігаються. Вірш "Z akordów nienawiści", ("З акордів ненависті") І. Франко опублікував 1891 р. Назва твору вражає своєю метафоричністю, що з використанням музичної термінології акумулює в собі силу ненависті. У музиці акорд означає ритмічно одночасне сполучення кількох різних за висотою звуків. У сполученні зі словом "ненависті" акорд звучить як підсилення цього абстрактного почуття, яке, як відомо в мовознавстві, не може мати кількісних ознак. Вірш "O zle i dobre, które w sercu poszę" ("О зло і добро, що їх в серці ношу") зразок інтимної лірики, найменування якого за першим рядком сонета. За структурою подібне до незавершеного складнопідрядного багатоконпонентного речення, бо в поезії перше речення повністю перекладається "О зло і добро, що їх в серці ношу, якого прагну, а знайти боюся!". В онімі бачимо яскравий вияв тропеїстики, побудованої на поєднанні антитези "добро і зло", які ліричний герой носить у серці, звичайно, метафорично. Такий синкретизм, здається, несумісних речей підкреслює протиріччя в душі героя, назву твору робить загадковою, двозначною для першого сприйняття.

"Do Józii D[zwonkowskiej]" [6, т. 2, с. 371–372] присвячений Южефі Дзвонковській, сестрі товариша І. Франка, у яку він закохався, просив руки, але вона йому відмовила, натякаючи на його мужицьке походження. Звернімо увагу на те, що прізвище аристократки подане автором ініціально, напевне, для того, щоб залишити невідомим адресата послання, тобто тут у назвотворенні очевидним є вплив екстралінгвістичних чинників.

Ненадрукована польськомовна повість І. Франка має назву "Lelum i Polelum". Щодо трактування оніма можна припустити, що він походить від імен слов'янських богів Леля і Полеля. Лель (Леля) вважався богом кохання, а Полель (Полеля) – богом

шлюбу. Однак, як вважає В. Скляренко, це неправильне осмислення польського словосполучення *lelum polelum* (*lelom polelom*). У польській мові зі словосполучення вигуків характеру *lelum polelum* (колисковий приспів) розвинулися, з одного боку, прислівник *lelum polelum* "повільно, не поспішаючи, помаленьку, спроквола, недбало", а з другого – іменник *lelum polelum* "м'ява людина" [6]. Український письменник, очевидно, узяв до уваги першу теорію, бо у своєму творі він показує життя двох братів-близнюків, стверджуючи про майже містичний зв'язок, який існує між ними. Такі паралелі дозволяють припустити про обзнаність І. Франка ще й у сфері слов'янської міфології.

Таким чином, аналіз іншомовних найменувань художніх творів І. Франка дає можливість констатувати, що всі вони різною мірою є символічними. З'ясування походження цих пропріативів – в екстралінгвістичній площині, апелює до глибоких пізнань і міжлітературних паралелей. Зауважимо, насамкінець, що кінцеве трактування принципу утворення таких онімів можливе лише в постциклі твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голод Р. Проблема еволюційного розвитку естетичної свідомості І. Франка крізь призму текстологічного аналізу його повісті "Воа constrictor" / Р. Голод // Прикарпатський вісник НТШ. – 2012. – № 2 (18). – С. 74–84.
2. Денисюк І. Невичерпність атома / І. Денисюк. – Л., 2001.
3. Корнійчук В. "Excelsior" Івана Франка і Яна Каспаровича / В. Корнійчук // *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*, 23–24 spotkania. – Warszawa, 2007. – S. 135–145.
4. Кочан І. І. Франко та іншомовні слова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www / nu.edu.ua / faculty / philol / www / vydannia / Ivan Franko_zbirnyk_2010_t02 / 30 Iryna_Kochan.pdf](http://www.nu.edu.ua/faculty/philol/www/vydannia/Ivan_Franko_zbirnyk_2010_t02/30_Iryna_Kochan.pdf).
5. Ліпкевич І. Полонізми у творах Івана Франка / І. Ліпкевич // Українська філологія : школа, постагі, проблеми : Збірник наукових праць Міжнародної конференції, присвяченої 150-річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському університеті. – Л., 1999. – Ч. 2.
6. Скляренко В. Лелітка, або прадавній колисковий спів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [kulturamowu.univ.kiev.ua / KM / pdfs / Magazine44-8.pdf](http://kulturamowu.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine44-8.pdf).
7. Токар В. Іншомовна лексика в мові творів І. Франка / В. Токар // Матеріали республіканської наукової конференції, присвяченої 115-річчю від дня народження та 55-річчю з дня смерті І. Франка : Тези доповідей. – Житомир, 1971.
8. Траченко О. Стилістична стратифікація заголовкової лексики в поезії І. Франка / О. Траченко // Тези доповідей XVII (8–9 жовтня 2002р.), XVIII

(9–10 жовтня 2003 р.), XIX (10–11 жовтня 2004 р.) Франківських щорічних наукових конференцій. – Л., 2006. – С. 145–148.

9. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1976–1986.

10. Хмелінська Р. Іншомовні вкраплення в мові І. Я. Франка / Р. Хмелінська // Вісн. Житомир. держ. ун-ту. – Житомир, 2000. – Вип 49. – С. 135–140.

11. Ціхоцький І. Мова прози Івана Франка (стилістичні новації) / І. Ціхоцький. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006.

12. Челецька М. Архітектонічно-заголовкова модель поетичної книжки І. Франка "З вершин і низин" / М. Челецька // Укр. літ-во : Зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 68. – С. 106–116.

Надійшла до редколегії 15.09.16

М. М. Tsilyna, PhD in Philological sciences, Assoc. Prof.
Open International University of Human Development "Ukraine"

FOREIGN NAMES OF ARTISTIC WORKS OF IVANA FRANKO

The article discusses the basic principles and motives formation of foreign titles of artistic works of the great Ukrainian writer Ivan Franko. The connection of onyms with those of other writers propriatyv's authorship derived basic linguistic universals in area of onims formation.

Key words: *motive nomination's; propriatyv; onim; onims formation; lingvistic universals.*